

FRÅGOR OCH SVAR

Fråga: *Ibland har jag sett att ni använder namnet "Gudaföderskans avsomnande" på kapellet i Uppsala. Jag har sett en artikel av Gunnell Vallqvist där hon kallar termen "Gudaföderska" för oskön. Hon skriver:*

I svensk ortodoxi brukas tyvärr ofta ordet Gudaföderskan. Jag hoppas att det snart får försvinna. Dels har det en oskön klang av förlossningsklinik. Dels har genitivformen -a, (som i "barnaskap", "barnamord" etc.) av obruten hävd i svenskan använts uteslutande i profana (gudagott, gudaskönt, gudabenådad) och framför allt hedniska sammanhang: en gudaföderska är en kvinna som föder gudar, som Hera och många andra storheter i antik mytologi.

Att termen kommit in i svensk ortodoxi måste betecknas som ett olycksfall i arbetet: den som införde den måste ha underlåtit att ta reda på gällande språkbruk. Ordet "Theotokos" betyder givetvis, liksom den latinska liturgins Dei Genitrix, "hon som har fött Gud". Men termen går knappast att återge bokstavligt i moderna språk och har därför ersatts med ord som känns vackra och naturliga. I engelsk ortodox liturgi används antingen Mother of God eller Theotokos, eventuellt Lady Theotokos. På franska förekommer bara Mère de Dieu, på tyska är Muttergottes den gängse termen. På svenska måste termen i analogi med hävdvunnet katolskt liturgiskt språkbruk bli Guds Moder. Det är ju Marias moderskap, inte främst hennes nedkomst, som är föremål för de troendes böner, hyllning och kärlek.

Skull ni vilja kommentera detta?

Svar: Frågeställningen om att använda epitetet "Gudaföderska" om Jesu moder Maria i liturgiska texter har dryftats i många

år. När jag först började översätta texter använde jag epitetet som regel när jag skulle översätta det grekiska uttrycket Theotokos liksom Fader Christofer Klasson och Tito Coliander gjort i sina pionjäröversättningar. När en av vår synods biskopar, Ärkebiskop Chrysostomos av Etna, såg det förklarade han för mig att vi borde följa den praxis som i praktiken alla traditionella ortodoxa kyrkor på engelsk språkig mark gör, nämligen att inte översätta ordet, vilket jag heller inte gjort sedan dess i liturgiska texter. Ett undantag har varit då vi av pastoral skäl valt att använda "Gudaföderskans avsomnande" om vårt kapell i Uppsala, då vi fruktat att "Theotokos avsomnande" varit för svårt för icke-ortodoxa.

Ordet Theotokos är ett konstruerat ord som kyrkofärderna satte ihop för att använda som epitet på Jesu moder Maria som en förlängning av kristologin. Epitetet skall uttrycka den sanningen att Jesus var Gud redan i sin moders mage. Ordet är svåröversättbart och det närmaste vi kan komma på svenska är kanske "Guds-bärerska", som bör skiljas från "Gud-bärare" (på grekiska theoforos) som är ett epitet på vissa helgon. Det svenska ordet Gudaföderska är på grekiska Theogennētōr ("den som födde Gud"). Epitetet Theotokos är vidare den term som Jesu moder fick av det tredje ekumeniska konciliet i Efesos 431 för att försvara Kyrkan mot Nestorios, som hävdade att Jesu moder endast var Christotokos och att hon endast hade kunnat föda den mänskliga naturen, med vilken den gudomliga vid födseln hade förenat sig. Jämför även den s.k. adoptionistiska heresin i fornkyrkan. För att försvara den Ortodoxa kyrkan mot denna heresi kom epitetet Theotokos att bli det viktigaste i liturgiska texter. Epitetet Guds Moder, Mētēr (tou) Theou, används mycket sällan i vår liturgi. I den Gudomliga liturgin används epitetet vid ett tillfälle, nämligen i hymnen "Sannerligen är det tillbörligt" (Axion estin) och där används också epitetet Theotokos. Ordet för Gudaföderska används däremot i en normalliturgi ca 17 gånger. Namnet Guds Moder används heller inte över ikoner föreställande Jesu moder eller händelser i hennes liv. På den ikon som föreställer hennes avsomnande står det Koimēsis tēs Theotokou (Gudaföderskans [Theotokos] avsomnande/insomnande) på grekiska och inte Koimēsis tou Mētēr (tou) Theou, (Gudsmoders avsomnande/in-

somnande). Ett annat vanligt epitet på ikoner föreställande Jesu moder förutom Gudaföderska är vidare Panagia ("den allraheligaste"), sålunda t.ex. Panagia Hodegetria, Panagia Eleousa eller Panagia Glykophilousa.

Eftersom vi i allt översättningsarbete använder den s.k. konkordansprincipen så översätter vi Theotokos med ett svenskt ord t.ex. Gudaföderskan (om vi nu översätter det, se ovan) och Mētēr Theou med Guds Moder. Det vore inkorrekt som översättare att översätta Theotokos med Guds Moder för det betyder inte det. Dessutom sammanfattar inte epitetet Guds Moder det som epitetet Theotokos vill uttrycka i det tredje ekumeniska konciliet i Efesos 431. Nestorios erkände uttrycket Guds Moder men inte Theotokos. Och som översättare är vår uppgift alltid den att inte slarva med noggrannheten så att vi säger mindre än grundtexten när det gäller teologin.

Angående Gunnel Vallqvists artikel, ledamot av Svenska Akademin, så har jag givetvis läst den och hört argumentet förut, men det får stå för henne. Personligen tycker jag inte "Gudaföderska" ger en "oskön klang med doft av en förlossningsklinik" utan tvärt om. Angående hennes argument om att genitivkonstruktioner endast använts i profana sammanhang så är ju detta ord Gudaföderska ett bevis på att så inte är fallet. Jag vet översättningar av ortodox liturgi där man använt termen Gudaföderska redan på 50-talet. Ordet Gudaföderska har dessutom enligt Svenska Akademin ordbok används i det svenska språket sedan 1838 och som ortodox liturgiskt epitet sedan 1912. I Svensk Uppslagsbok från 1939 används ordet som översättning av det grekiska ordet Theotokos. Vidare använder Fader Christofer Klasson termen i sina översättningar av ortodoxa liturgiska texter från 60-talet, som kanske har betytt mest för svensk ortodoxi de senaste 100 åren. Sedan är argumentet att Gudaföderska endast använts i hednisk mytologi fel. Ordet Theotokos "uppfanns" av kyrkofäderna på 200-talet (antagligen av grekiska fäder i Egypten) och grekisk mytologi använder inte alls epitetet (t.ex. som epitet om gudamodern Hera). Vidare tycker jag inte att epitetet "Gudsföderska", som t.ex. Wolmar Holmström i Ortodox Tidning börjat använda (säkert under inflytande av kritik från

Gunnel Vallqvist och möjligen Per Beskow) är så vackert. Det låter knappast högtidligt, även om det går att belägga denna konstruktion så tidigt som i Karl IX:s katekes från år 1604 (där det står "Gudzfödarinna"). Ett argument som Gunnel Vallqvist inte påpekar är problematiken med att konstruktionen "Guda-"språkligt sätt är ett genitiv pluralis. Ordet "gudabilder" betyder t.ex. bilder på gudar och "gudamoder", moder till Gudar. Dock uppfattas nog inte länge pluralis aspekten i ordet Gudaföderska, så det torde inte behöva bekymra oss, jämför t.ex. konstruktionen "gatukorsning" (dvs. gators korsning). Av samma anledning har jag i översättningar använt ordet "gudabärande fäder" om vissa helgon trots att grekiskan inte har en genitivkonstruktion och att ordet språklig sätt kan tolkas som "bärare av gudar". Problemet är det att man måste använda en bindevokal för att ordet skall fungera rent stilistiskt (istället för "gudbärande"). Detta kan tyvärr uppfattas som ett genitiv fast min mening inte är att uttrycka det. Att använda bindevokal är dock normalt i det svenska språket när det gäller två sammansatta ord, se t.ex. ordet "kyrkoton", vi säger knappast "kyrkton". Andra sammansatta ord med ett "a" som bindevokal där plural inte uppfattas är t.ex. "konungason", "bergakung", och "himalajus". Samma argument kan också användas om "Gudaföderska", konstruktionen "Gudföderska" skulle knappast fungera.

Dessutom bör vi kommentera att Gunnel Vallqvist är romersk-katolik och att man i den kyrkan sällan använder epitetet "Gudaföderska", utan oftare talar om "Guds Moder" eller "Vår Fru". De latinska översättarna översatte Theotokos med Dei Genitrix. Ordet "genitrix" (med ett "e") användes i antiken om t.ex. guden Venus och Julius Caesars historieskrivare hyllade henne som Romarrikets stammoder (på latin genitrix). Detta epitet kom alltså de latinska fäderna att översätta Theotokos med. På grund av latinsk fromhet kom dock epitetet Mater Dei, som betyder "Guds Moder", bli vanligare. En from katolik använder epitetet dagligen i bönen Ave Maria som avslutas med Mater Dei, ora pro nobis, dvs. Guds Moder bed för oss. Kanske beror det på det frekventa användandet av Mater Dei som gjort att man även kommit att översätta Dei Genitrix idiomatiskt som "Guds Moder" och inte skiljt på de båda uttrycken, vilket alltså latinet

gör. I vissa sena latinska texter förekommer ett tredje epitet Deipara som betyder ungefär "hon som ger födelse åt Gud". När det gäller andra översättningar av de grekiska epiteterna rörande Jesu moder är det värt att notera att även kyrkoslaviskan noggrant följer konkordansprincipen och skiljer mellan "Gudaföderska" på kyrkoslaviska Bogoroditsa och "Guds Moder" på kyrkoslaviska Bogomater' eller den senare formen Bozjija Mat'er. Vidare används ordet "Guds Moder", liksom i grekiskan, mycket sällan i liturgiska texter.

Fader Anders Åkerström